

Chloupek, Jan

Předmluva

In: Chloupek, Jan. *Dichotomie spisovnosti a nespisovnosti*. Vyd. 1. V Brně: Univerzita J.E. Purkyně, 1986, pp. 5-6

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/122194>

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

PŘEDMLÚVA

Jazyk není pouhý soubor výrazových prostředků, nýbrž vnitřně skloubená soustava, celost, struktura, v které vládne pevný řád. Jednotlivé výrazové prostředky jsou na sobě závislé, vzájemně se doplňují, mají své ustálené místo mezi prostředky ostatními, přísluší jim určitý úkon v rámci obecného úkonu jazyka, být nástrojem myšlení a dorozumívání.

František Trávniček: Úvod do českého jazyka, Praha 1952.

Rozvoj jazykovědy vede zákonitě k její specializaci. Už od počátku vědeckého zkoumání jazyka se jako významné odvětví jazykovědy uplatňuje dialektologie, v několika posledních desetiletích odvíjí se z jazykovědy teorie spisovného jazyka a obě nauky se nadto obohacují nověji o badatelsky plodné přístupy sociolingvistické. Jakkoli je tento specializační proces pochopitelný, přece jen hrozí jisté nebezpečí, že každá z uvedených nauk vyloží situaci při komunikačním aktu poněkud jednostranně, toliko ze svého hlediska, nebo se spokojí s charakteristikami takového komunikačního aktu jako výrazově „smíšeného“, „nevýhradního“ ap.

Vztahu mezi vyjadřováním spisovným a nespisovným, jinak řečeno teritoriální diferenciací a sociální stratifikací národního jazyka, nejčastěji ve vztahu ke komunikačnímu aktu, je věnován náš soubor studií. Vychází sice spíše z vyjadřování živelného, nemodelového — jak je to ostatně dáno autorovou základní badatelskou orientací — zároveň však důsledně sleduje i podíl vyjadřování spisovného, nástroje hmotné a duchovní kultury našeho národního společenství. Má tedy být skromným příspěvkem k vystižení české jazykové situace na konci dvacátého století.

Název našeho souboru statí je vyhraněn v protikladu. Nicméně obsahem souboru je analýza živého zápolení mezi útvary národního jazyka v jazykových projevech lidí naší doby, stálé interference jazykových prostředků. Ničemu by neprospělo polemizovat s koncepcí ryzích jazykových útvarů, kterou jazykověda tak svědomitě vypracovala: ty ostatně jednak existují v akribické ideální abstrakci, jednak se ve specifických druzích promluv za specifických promluvových okolností nepochybně uplatňují. Přece však se v převážné většině komunikačních aktů obráží složitost dnešního společenského života, výroby i poznávání přírody a člověka: tato složitost vyvolává ne tak překvapivé změny v jazykové struktuře, jako spíše trvalý neklid v komunikačních normách a vyjadřovacích modelech z hlediska jejich žádoucí výrazové náplně, neklid v podstatě obohacující vyjadřování oficiální, běžné i umělecké.

Je soustavně vyvoláván také některými sociálními tendencemi naší doby. Například dějiště sociálních procesů se rozšiřuje a postupně zahrnuje celou společenskou základnu a nadstavbu nejprve jedné národní společnosti a posléze i soustavy národů a států, která se řídí jednotným principem výstavby politického a ekonomického zřízení. Z této skutečnosti vyplývají jednoznačně též integrační tendence ve vývoji jazyků, zdůrazňování sjednocovací a prestižní funkce spisovného (kulturního) jazyka pro společnost, nezbytnost jistého plánování jazykového vývoje, hledání řádu v jazykovém vývoji zajisté jen zdánlivě chaotickém, vpravdě však složitém a funkčně časově i místně rozdílném. Nicméně zcela protikladně k tomu projevují se dosti markantně tendence k preferování společenských mikrostruktur, malých společenství v oblasti běžné denní interakce mezi lidmi. To zase má za následek podporu vyjadřování neoficiálního, neoficiálního, intimního — tedy v zásadě nespisovného, mají-li být požadované kvality bezprostřednosti, improvizovanosti, zaměřenosti na prostý kontakt mezi lidmi manifestovány jasně a zřetelně. Sdělovací prostředky společnosti vždy byly oprávněně považovány za oficiální hlas společnosti a zajisté vždy nástroje propagandy zůstanou. Jenže část činnosti agitační a uvědomovací se zde děje prostřednictvím diskusí, debat v menších kolektivech, interview a reportážích s pracovníky v jejich pracovním prostředí a právě způsob vyjadřování má prokázat náhodnost, nepřipravenost, tedy i upřímnost ap. projevu, řeč mezi dvěma, třemi . . . , třebaže posluchačů nebo diváků budou možná statisíce. Z jazykové situace takto zde shrnuté měl zákonitě vyplývat postulát zkoumat ji se zřením jak k vyjadřování pomíněnému vyššími záměry komunikačními, tak i k vyjadřování živelnému — ať už podmíněnému jistým záměrem komunikačním (např. „lidovostí“), specifickým faktorem promluvovým (např. potřebou bezprostřednosti), nebo naopak volností stylizace v horu mezi rovnými.

Některé stati našeho souboru byly porůznu publikovány, jsou však vesměs z různých důvodů už stěží dostupné. Nadto věřím, že teprve v širších souvislostech určité syntézy zhodnotí se jejich smysl. Celkové autorovo pojetí obráží se také v předchozích publikacích *Aspekty dialektu*, Brno 1971, a v popularizační *Knížce o češtině*, Praha 1974.

V jádru ovšem není sledovaná tematika zajisté nová. Je vlastně jen nemnoho jazykovědců, kteří by se byli zevrubněji nebo aspoň na okraji nevyjádřili k vývoji národního jazyka ve své době — známa je např. obvyklá skepse k soudobému stavu jazykové kultury. Jeví se tedy velice obtížné — i při vši skromnosti — vracet se důsledně ke všem dříve vysloveným názorům, zejména v případě syntetizujících tezí, definic a klasifikací, které byly mezitím obecněji přijaty za platné. Chtěl bych zde vyjádřit svůj trvalý dík alespoň těm nejzasloužilejším a jmenovitě těm z nich, kteří nás už opustili: prof. Adolfu Kellnerovi, akad. Františku Trávníčkovi, akad. Bohuslavu Havránkovi, čl. koresp. ČSAV Jaromíru Běličovi a prof. Arnoštu Lamprechtovi.

Brno únor 1985

Jan Chloupek